סוג הבחינה: בגרות
מועד הבחינה: חורף תש"ף, 2020
מספר השאלון: 34281
קובץ: תשובות סופיות

אזרחות

שאלון 34281

הוראות לנבחן

הוראות לנבחן
א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.
ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה ארבעה פרקים.
פרק ראשון – (1×14) – 14 נקודות
פרק שני – (3×9) + (1×13) – 40 נקודות
פרק שלישי – (2×12) – 24 נקודות
פרק רביעי – (2×11) – 22 נקודות
סך הכול – 100 נקודות
ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
ד. הוראות מיוחדות: אין.

כתוב במחברת הבחינה בלבד. רשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.
ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.
בהצלחה!

בהצלחה!

תשובות סופיות

פרק ראשון (14 נקודות)

שאלה 1

א. עקרון שלטון העם. הצגה: העם הוא הריבון ומקור הסמכות של השלטון; האזרחים בוחרים בבחירות חופשיות ותקופתיות נציגים הפועלים בשמם ולמענם; השלטון מכהן לזמן קצוב, שואב את הלגיטימיות מן העם ונתון לביקורתו. ציטוט: "לאחר דיון ציבורי, נערך משאל בקרב כלל האזרחים במדינה בנוגע להמשך החברות של בריטניה באיחוד האירופי." קישור: במשאל העם עצמו, כריבון, מכריע בסוגיה, והשלטון פועל לפי רצונו.

ב. אחריות (ממשלתית) משותפת. הצגה: כל שר אחראי לכל החלטות הממשלה גם אם התנגד להן ונותר בדעת מיעוט; הממשלה אחראית כגוף אחד כלפי הכנסת (הפרלמנט) והציבור; השר אינו רשאי לפעול נגד החלטות הממשלה, ושר שאינו מוכן לשאת באחריות להחלטה צריך להתפטר. ציטוט: "בעקבות הודעה זו, טענו השרים שהם מתנגדים להחלטה זו של הממשלה אך מכיוון שהם מחויבים לתמוך בכל החלטות הממשלה הם נאלצים להתפטר." קישור: השרים שהתנגדו להחלטת הממשלה אינם מוכנים לשאת באחריות לה, ולכן מתפטרים.

שאלה 2

א. זכויות אדם (זכויות טבעיות) – ובתוכן חופש הביטוי, הנגזר מן הזכות לחירות. הצגה: זכויות יסוד אוניברסליות לכל אדם באשר הוא אדם; אינן מוענקות על ידי השלטון ואינן תלויות בו, והשלטון אחראי לשמור עליהן; למשל חיים וביטחון, קניין, חירות, שוויון, כבוד, הליך הוגן. חופש הביטוי: להביע ולהפיץ בפומבי דעות, אמונות ורגשות בכל דרך. ציטוט: "אחת הדרכים להפיץ תוכן היא לשתף פוסטים, לתמוך בדעת הכותב ולהביע הזדהות עם הדברים שנכתבו בהם." קישור: שיתוף פוסט = הפצת תוכן והבעת דעה והזדהות – מימוש חופש הביטוי, זכות טבעית.

ב. חוק יסודות המשפט. הצגה: כשלשאלה משפטית אין תשובה בחקיקה, אין לה תקדים (הלכה פסוקה) ואי אפשר להכריע בה בדרך של היקש (לקונה), השופטים מכריעים בה לאור "עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל" (מאז תיקון 2018: "של המשפט העברי ומורשת ישראל"). ציטוט: "בנימוק לפסק הדין כתבו השופטים שבחקיקה הקיימת אין מענה למקרים שבהם גולשים משתפים פוסטים פוגעניים שכתבו אנשים אחרים, ולכן הם התבססו בפסיקתם על מקורות יהודיים העוסקים באחריותו של מי שמשתף דברים שאמרו או כתבו אחרים." קישור: אין מענה בחקיקה – לכן השופטים פונים למקורות יהודיים, כפי שהחוק קובע.

פרק שני (40 נקודות) – שאלות 3–7

שאלה 3

- הכללה: הצדקה הנשענת על הזכות הטבעית (האוניברסלית) של כל עם להגדרה עצמית – להיות עם עצמאי במדינה ריבונית משלו; זכות זו חלה גם על העם היהודי, ככל עם ועם. מן ההכרזה: "זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית."
- הכללה: הצדקה הנובעת מהכרה בין־לאומית בזכות העם היהודי למדינה בארץ ישראל – החלטות רשמיות של מדינות וגופים בין־לאומיים. דוגמה: הצהרת בלפור (1917), כתב המנדט של חבר הלאומים (1922), החלטת עצרת האו"ם מ־29 בנובמבר 1947 (החלטה 181).

שאלה 4

שתיים מאלה, כל אחת מוסברת: שאילתות – חבר כנסת שואל שר על עניין שבתחום משרדו, והשר חייב להשיב; ועדות הכנסת – דנות בפעולות משרדי הממשלה, מזמנות שרים ונציגי משרדים ודורשות מהם מידע והסברים; הצעת אי־אמון (קונסטרוקטיבית) – הכנסת יכולה להפיל את הממשלה ברוב של 61 חברי כנסת לפחות, המביעים אמון בממשלה חלופית; אישור התקציב – הממשלה זקוקה לאישור הכנסת לחוק התקציב; האופוזיציה – מבקרת את מדיניות הממשלה ומציגה חלופות; הצעות לסדר היום – דיון במליאה בנושא שעל סדר היום הציבורי; ועדת חקירה פרלמנטרית.

שאלה 5

פקודה לבצע מעשה שאינו מעוגן בחוק וגם בלתי מוסרי באופן מובהק – אי־החוקיות בולטת לעין כל, כמו "דגל שחור" המתנוסס מעליה; אסור לציית לה – מקבל הפקודה חייב לסרב לה; האיסור חל על כולם (אנשי כוחות הביטחון ואזרחים); מי שנתן את הפקודה ומי שביצע אותה ייענשו, ומבצע הפקודה אינו יכול להתגונן בטענה שקיבל פקודה.

שאלה 6

- מספר המושבים (המנדטים) שכל רשימה מקבלת בכנסת יחסי לשיעור הקולות שקיבלה בבחירות; רק רשימה שעברה את אחוז החסימה (כיום 3.25% מן הקולות הכשרים) זוכה בייצוג; כל המדינה היא אזור בחירה אחד (בחירות ארציות), ולכן הכנסת משקפת במידה רבה את מגוון העמדות בציבור.
- הבוחרים מצביעים בעד רשימת מועמדים של מפלגה (או של כמה מפלגות יחד), ולא בעד מועמד יחיד; סדר המועמדים ברשימה נקבע מראש בידי המפלגה, והבוחר אינו יכול לשנותו; המושבים שהרשימה זכתה בהם מאוישים לפי סדר המועמדים ברשימה, וחבר כנסת שפורש מוחלף במועמד הבא ברשימה.

שאלה 7

דמיון (אחת): בשני הסוגים זו שאיפה משותפת של בני לאום לשלטון עצמי (במדינה ריבונית או בניהול עצמי בתוך מדינה) / בשניהם בני הלאום חשים שייכות וזהות משותפת ומתלכדים סביב יסודות משותפים. הבדל (אחד): היסודות שסביבם מתלכדים – באתנית־תרבותית יסודות אתניים־תרבותיים משותפים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, לפעמים דת), ואילו באזרחית יסודות פוליטיים משותפים (אזרחות, ערכים, חוקים ומוסדות משותפים); הקשר בין לאום לאזרחות – באתנית־תרבותית אין בהכרח חפיפה בין לאום לאזרחות והלאום קודם למדינה, ואילו באזרחית יש חפיפה בין לאום לאזרחות – כל מי שמקבל אזרחות הוא חלק מן הלאום.

פרק שני (40 נקודות) – שאלות 8–12

שאלה 8

- הצגת שני הצדדים: המצב בישראל – נישואין וגירושין של יהודים נעשים על פי ההלכה, בבתי הדין הרבניים (חלק מהסדר הסטטוס קוו), ואין בישראל נישואים אזרחיים. התומכים בהמשך המצב: שמירה על אחדות העם היהודי ועל זהותו היהודית / מניעת פיצול לשני עמים / עיצוב אופייה היהודי של המדינה. המתנגדים (התומכים בנישואים אזרחיים או בנישואים בדרכים נוספות): כפייה דתית, פגיעה במי שאינם יכולים או אינם רוצים להינשא לפי ההלכה (למשל מי שאינם מוכרים כיהודים לפי ההלכה, זוגות שהנישואים ביניהם אסורים לפי ההלכה), פגיעה בשוויון (למשל מסורבות גט).

- חופש מדת: זכותו של אדם שלא לקיים מצוות ומנהגים דתיים, ושלא תיכפה עליו דת – שהמדינה או אחרים לא יכפו עליו לנהוג או לחיות על פי דת, ושיוכל לחיות לפי השקפת עולמו; זו אחת החירויות הנגזרות מן הזכות לחירות.

- המתנגדים למצב הקיים (בעיקר הציבור החילוני) טוענים שנישואין וגירושין של יהודים רק על פי ההלכה ובבתי הדין הרבניים כופים על מי שאינו דתי טקס דתי ודין דתי – פגיעה בזכותו לחופש מדת; לכן הם דורשים נישואים אזרחיים.

שאלה 9

- בעלות צולבת: מצב שבו אדם (או גוף) מחזיק בשני גופי תקשורת שונים – למשל בעליו של עיתון הוא גם בעלים של תחנת שידור. החוק נגד בעלות צולבת מגביל מצב זה, כדי למנוע ריכוז של כוח תקשורתי בידי גורם אחד.

- הכרה בערך של ריבוי (מגוון דעות ועמדות של אנשים וקבוצות); עידוד ותמיכה בקיום ובביטוי של מגוון הדעות; מתן אפשרות לכל קבוצה ולכל דעה להתארגן ולפעול למען האינטרסים שלה.

- מטרת החוק היא למנוע שליטה של גורם אחד על כמה מקורות מידע; כשהבעלות מפוזרת בין גורמים שונים, קבוצות שונות יכולות להביע את דעתן בתקשורת ומתקיים ומתבטא מגוון דעות בחברה.

שאלה 10

- שיטה לגיבוש רשימת המועמדים של מפלגה: כל חברי המפלגה הרשומים (המתפקדים) בוחרים בבחירות פנימיות את המועמדים לרשימת המפלגה לכנסת ואת מקומם ברשימה; כל מועמד מתמודד על קולות חברי המפלגה, ומקומו נקבע לפי מספר הקולות שקיבל.

- זכויות הקשורות ליחסים בין האזרח לרשויות השלטון ולשותפות בניהול המסגרת המדינית; חלקן זכויות אזרח (הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות להתארגן במפלגה המתמודדת בבחירות) וחלקן נובעות מזכויות טבעיות (חופש ההפגנה והמחאה, האפשרות לבקר את השלטון).

- בבחירות מקדימות חברי המפלגה מממשים את הזכות לבחור – הם בוחרים את המועמדים ואת סדרם ברשימה; המתמודדים מממשים את הזכות להיבחר – הם מתמודדים על קולות חברי המפלגה; וההתפקדות למפלגה היא מימוש של הזכות להתארגן במפלגה המתמודדת בבחירות.

שאלה 11

- שניים, כל אחד מוסבר. תפקידים (מתן שירותים לתושבים): חינוך – הקמה ואחזקה של מוסדות חינוך ורישום תלמידים; שירותי רווחה – מחלקות לשירותים חברתיים; תברואה וניקיון – פינוי אשפה; תשתיות – סלילה ואחזקה של רחובות, תאורה, גנים ציבוריים; תרבות, ספורט ופנאי. סמכויות: חקיקת חוקי עזר עירוניים; גביית ארנונה ואגרות; מתן רישיונות עסק; מתן היתרי בנייה (באמצעות הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה).

- הממשלה מקבלת החלטות ומתווה קווי פעולה, ומוציאה את ההחלטות לפועל (באמצעות משרדי הממשלה), בתחומים שונים בענייני פנים וחוץ (חינוך, בריאות, רווחה, ביטחון ועוד).

- למשל בחינוך: הממשלה (משרד החינוך) קובעת את מדיניות החינוך – למשל חוק לימוד חובה ותוכניות הלימודים – והרשות המקומית מוציאה אותה לפועל בתחומה: מקימה ומחזיקה מוסדות חינוך ורושמת אליהם את התלמידים; כך הרשות המקומית היא זרוע לביצוע מדיניות הממשלה, ובמקביל קובעת מדיניות מקומית משלה.

שאלה 12

- ארגונים התנדבותיים (וולונטריים) שקמים ביוזמת אזרחים – לרוב כעמותות; אינם חלק מן השלטון ואינם פועלים למטרות רווח; פועלים לקידום מטרות ציבוריות וחברתיות: מתן שירותים (רווחה, חינוך, בריאות, סיוע לנזקקים), קידום זכויות של קבוצות שונות והשפעה על המדיניות, ופיקוח וביקורת על רשויות השלטון; מקורות המימון: תרומות, דמי חבר, ולעיתים גם תמיכה של המדינה. "המגזר השלישי" – לצד המגזר הציבורי (המדינה) והמגזר העסקי.

- הכרה בערך של ריבוי – מגוון דעות, עמדות של אנשים וקבוצות; עידוד ותמיכה בקיום ובביטוי של מגוון דעות ועמדות של אנשים או קבוצות בחברה; לפיכך יש לאפשר לכל קבוצה או דעה להתארגן ולפעול למען השגת האינטרסים שלה.

- בחברה פועלים ארגונים חוץ־ממשלתיים רבים ומגוונים, שכל אחד מהם מבטא עמדות, ערכים ואינטרסים של קבוצה אחרת – ביטוי להכרה בערך הריבוי; כל קבוצת אזרחים יכולה להתארגן בארגון כזה ולפעול לקידום מטרותיה – מימוש הרכיב שלפיו יש לאפשר לכל קבוצה להתארגן ולפעול להשגת האינטרסים שלה.

פרק שלישי (24 נקודות)

שאלה 13

הצגה: מדינת ישראל רואה עצמה מחויבת ואחראית לעם היהודי בתפוצות (ערבות הדדית). ביטויים: חוק השבות / הכרזת העצמאות – כל יהודי רשאי לעלות לישראל ולקבל בה אזרחות; התגייסות המדינה לטובת יהודים במצוקה – מבצעים להעלאת יהודים, סיוע למסורבי עלייה; מוסדות מטעם המדינה לחיזוק הזהות היהודית בתפוצות ולעלייה; ענישה של מי שפגע ביהודי בשל יהדותו גם מחוץ למדינה; החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם. ציטוט: "המדינה גם מַקְצָה משאבים מיוחדים לסיוע ליהודים שנשקפת להם סכנה בארצות מושבם ואף פועלת לעלייתם ארצה." / "מדינת ישראל מעצם היותה ביתו של העם היהודי מקבצת אליה לאורך כל השנים מאז הקמתה ועד היום יהודים מכל רחבי תבל." קישור: סיוע ליהודים בסכנה ופעולה לעלייתם – התגייסות המדינה ליהודים במצוקה; קיבוץ יהודים מכל העולם – זכות העלייה לפי חוק השבות.

שאלה 14

הסכמיות: הסכמה רחבה בין קבוצות בחברה; על כללי משחק בסיסיים / על אופייה הבסיסי של החברה או המדינה; מחזקת את היציבות ומאפשרת קיום בצוותא על אף חילוקי דעות. ציטוט: "לכידות חברתית מחייבת התאגדות סביב מכנה משותף, רחב ככל שיהיה, שיכול לגבש את מגוון האוכלוסיות לכדי חברה אחת ולהבטיח קיום של חיים משותפים – כל אוכלוסייה לפי הייחוד שלה, זו בצד זו." / "מדינת ישראל תוכל להמשיך לשגשג ולפרוח רק אם כל חלקי האוכלוסייה, על אף השונות ביניהם, יתלכדו סביב ערכים אלה." קישור: מכנה משותף רחב / התלכדות כל חלקי האוכלוסייה סביב הערכים הדמוקרטיים = הסכמה רחבה על אופי המדינה, המאפשרת חיים משותפים על אף השונות.

שאלה 15

הצגה: על פי הכרזת העצמאות – שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל האזרחים בלי הבדל דת, גזע ומין, וחופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; בני המיעוטים הם אזרחים שווי זכויות, וזכאים גם לזכויות קבוצתיות־תרבותיות: מעמד מיוחד לשפה הערבית; מעמד אישי לפי הדין הדתי ובבתי הדין הדתיים של כל עדה; מערכות חינוך נפרדות במימון המדינה בשפתם ובהתאם לתרבותם; ימי החג של כל הדתות כימי מנוחה; שמירה על המקומות הקדושים. ציטוט: "ואכן המחוקק הכיר למשל בצורך באוטונומיה במערכת החינוך, ועיגן זאת בחוק שעל פיו כל קבוצה המבקשת לשמור על דתה ועל שפתה יכולה לקיים מערכת חינוך נפרדת ותוכנית לימודים הייחודית לה." / "האבות המייסדים של מדינת ישראל הדגישו במגילת העצמאות את החשיבות של הערכים: חירות, חופש דת, חופש מצפון, צדק ושוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחי המדינה ללא הבדל דת, גזע ומין." קישור: מערכת חינוך נפרדת – זכות קבוצתית־תרבותית של המיעוטים; שוויון זכויות לכל האזרחים – מעמדם כאזרחים שווים לפי ההכרזה.

פרק רביעי (22 נקודות) – שאלות 16–19

שאלה 16

- מדינה המשלבת חקיקה דתית בהיקף חלקי. הצגה: מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים; למדינה יש ערך דתי, ולכן עליה לשאוף לשלב מרכיבים הלכתיים בחקיקה ובמרחב הציבורי משיקולים דתיים – בעיקר בענייני שבת, כשרות, נישואין וגיור, ובשילוב המשפט העברי בחקיקה ובפסיקה; בין היסוד הדתי לבין היסוד הדמוקרטי עשוי להיווצר מתח, ולכן יש לחתור לפתרונות ביניים ולפשרות. ציטוט: "הפעלת תחבורה ציבורית בשבת פוגעת בערכים אלה ומנוגדת למצוות התורה המחייבות כל יהודי." / "דובר של אחת המפלגות אמר שמפלגתו מתנגדת להפעלת תחבורה ציבורית בשבת, משום שמדינת ישראל היא מדינה יהודית ולכן היא חייבת להתבסס על ערכי היסוד של היהדות." קישור: הדובר דורש לשמור על השבת במרחב הציבורי (בלי תחבורה ציבורית) משיקולים דתיים – מצוות התורה – ומקדם זאת כמפלגה המתמודדת בבחירות.

שאלה 17

- מדינת לאום יהודית אתנית־תרבותית דמוקרטית. הצגה: מדינת הלאום של העם היהודי, הממממשת את זכותו להגדרה עצמית; הלאום מוגדר על בסיס אתני־תרבותי ואינו חופף לאזרחות; אופייה היהודי בא לידי ביטוי בסמלים, בשפה, בלוח השנה, בחוק השבות ובזיקה ליהודי התפוצות, ויש לשמור על רוב יהודי; המדינה דמוקרטית – שוויון זכויות אזרחי מלא לכל אזרחיה, ובהם בני המיעוטים, שזכאים גם לזכויות קבוצתיות־תרבותיות, אך המדינה אינה מדינת הלאום שלהם. ציטוט: "לדבריו, החלטה זו מבטאת את מחויבותה של מדינת ישראל היהודית לקדם את היישובים הערביים ולאפשר לתושביהם לעסוק בתחום ההייטק באופן שוויוני – כפי שמתאפשר לכל אזרח אחר במדינה." קישור: "מדינת ישראל היהודית" = מדינת הלאום של העם היהודי; "באופן שוויוני – כפי שמתאפשר לכל אזרח" = שוויון זכויות מלא לבני המיעוטים.

שאלה 18

– הזכות להליך הוגן. הצגה: זכותו של אדם שבעת הליך משפטי (חקירה, מעצר, משפט) תינתן לו הגנה מפני פגיעה בזכויותיו מעבר לנדרש; אמצעים: חזקת החפות, אין עונש בלא חוק, אין חיפוש בלא צו, זכות לייצוג משפטי, שופטים בלתי תלויים, זכות לדעת במה מואשמים ולראות את הראיות, זכות ערעור, משפט פומבי. ציטוט: "לדבריו קִרבה זו עלולה לפגוע בזכות יסוד של הצדדים במשפט, ולכן ראוי ששופט אחר ישפוט במקומו." קישור: שופט בלתי תלוי ונטול פניות הוא אחד האמצעים להבטחת הליך הוגן; קרבה משפחתית לאחד הצדדים עלולה להטות את שיקול דעתו, ולכן הוא פוסל את עצמו.

שאלה 19

– מנגנון פיקוח וביקורת בלתי פורמלי (לא מוסדי). הצגה: ביקורת שמקיימים אזרחים / ארגונים / גופים על השלטון; מיוזמתם, ללא חיוב בחוק; באמצעים כמו הפגנות, שביתות, עצומות, כתיבה ופרסום בתקשורת וברשתות; לשם הגבלת השלטון – לחץ על קובעי המדיניות ופיקוח על פעולותיו. ציטוט: "בעקבות מקרים אלה החלה מחאה של קבוצת הורים ברשתות החברתיות ובכלי התקשורת." / "כמו כן הפגינו הורים רבים מול בית ראש הממשלה ומול משרדי הממשלה." קישור: הורים מיוזמתם מוחים ברשתות ובתקשורת ומפגינים מול הממשלה כדי ללחוץ עליה לשנות את המצב.

פרק רביעי (22 נקודות) – שאלות 20–21

שאלה 20

א. עמדה ברורה בעד גביית תשלום מן ההורים בעבור לימודי העשרה בבתי הספר, או נגדה.

ב. בעד הגבייה: הגישה הליברלית (חירות הפרט והחירות הכלכלית, אחריות הפרט לעצמו, מעורבות מועטה של המדינה) – מוצגת ומקושרת לסוגיה. מושגים נוספים לצד זה: הזכות לחירות (חופש הבחירה של ההורים בחינוך ילדיהם).

ג. נגד הגבייה (במושג אחר מזה שבסעיף ב): הזכות לשוויון – שוויון הזדמנויות (ילדים להורים שאינם יכולים לשלם לא ייהנו מן ההעשרה); הגישה הסוציאל־דמוקרטית (צמצום פערים, אחריות המדינה לחינוך שווה). אין להשתמש בשני הנימוקים במושגים זהים או קרובים.

שאלה 21

א. עמדה ברורה בעד הדרישה להגביל את מכירת הנשק ולקבוע כללים ברורים לרכישת נשק ולהחזקתו, או נגדה.

ב. בעד ההגבלה: הזכות לחיים ולביטחון (חובת המדינה להגן על חיי התושבים מפני ירי ואלימות) – מוצגת ומקושרת לסוגיה. מושגים נוספים לצד זה: עקרון שלטון החוק (כללים ברורים ואכיפה במקום עשיית דין עצמי); הזכות לקניין (הגנה מפני שוד ונדליזם).

ג. נגד ההגבלה (במושג אחר מזה שבסעיף ב): הזכות לחירות (חופש הבחירה והפעולה של הפרט, כולל הבחירה להחזיק נשק להגנה עצמית); הגישה הליברלית (מעורבות מועטה של המדינה בשוק ובחיי הפרט). אין להשתמש בשני הנימוקים במושגים זהים או קרובים.

כל הבגרויות באזרחות עם פתרונות מלאים: www.guyai.co.il/bagrut/civics